

розвитку дисциплінованості як вищої форми дисциплінарної підготовки курсантів-прикордонників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іщенко Д. В. Курс лекцій з військової педагогіки. — Хмельницький: Вид-во АПВУ, 1998. — 158 с.
2. Іщенко Д. В., Філіпов А. Ф. Основи військової педагогіки. — Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2002. — 106 с.
3. Скрыльник А. И. Нравственность и дисциплина воина. — М.: Воениздат, 1985. — 112 с.
4. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. — К.: Либідь, 2002. — 560 с.

Оксана ОЛЬХОВИЧ

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТУ

У статті виявлено передумови виникнення міжкультурної комунікації як предмета наукового дослідження; розкрито основи міжкультурної комунікації (сприймань, вірувань та цінностей певних народів) як необхідної складової педагогічної культури викладача іноземних мов в умовах полікультурного світу.

Участь України у глобалізаційних процесах в Європі та усьому світі, поширення мобільності і розвиток сучасних технологій, що забезпечують доступ до інформації, зумовили зміни як у способі життя, так і світосприйнятті наших громадян. У своєму прагненні відповідати сучасним вимогам система освіти характеризується пошуком і утвердженням нових підходів до навчання різних дисциплін, які покликані найбільш повно відповідати насущним потребам як українського суспільства загалом і кожного індивіда зокрема.

Враховуючи нові соціокультурні реалії, світова педагогічна думка розробляє відповідні напрями розвитку освіти. Доповідь міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти у XXI ст. відзначає, що освіта повинна сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила своє походження і цим могла визначити своє місце у світі, з іншого — навчити її поважати інші культури [2]. Завданням вищої школи є створити якісно нову освітню систему, яка здатна забезпечити взаємодію спеціалістів у глобальному просторі, що включає конгломерат культур. У сучасному світі, який характеризується зростанням мобільності, розширенням та якісною зміною міжнародних зв'язків, адекватне володіння іноземною мовою є однією з умов популярності фахівця на ринку праці. У зв'язку з цим проблема ефективного навчання іноземній мові вимагає нового підходу. Традиційні підходи недостатньо враховують специфіку мови як відображення системи культурних цінностей, на основі яких будуються моделі поведінки представників певної культури. Звідси метою навчання іноземних мов є формування такої особистості, котра буде спроможна ефективно спілкуватися з представниками інших культур. У цьому контексті на перше місце виходить проблема міжкультурної комунікації, що є новою галуззю дослідження у сучасній вітчизняній науці.

Мета статті — розкрити основи міжкультурної комунікації як необхідної складової педагогічної культури викладача іноземних мов в умовах полікультурного світу.

Поява міжкультурної комунікації як предмета наукового дослідження зумовлена певними історичними і суспільними факторами. Значна кількість ідей щодо міжкультурної комунікації зародилась у США, де перед компаніями постало завдання допомогти людям різного культурного походження працювати і проживати разом. Після Другої світової війни працівники сфери бізнесу усвідомили, що потрібно володіти знаннями про інші культури, щоб збільшити обсяги зовнішньої торгівлі країни [10, 25].

У. Харт у доповіді «Коротка історія міжкультурної комунікації: прагматичний підхід» зазначає, що міжкультурна комунікація виникла «як необхідність застосувати абстрактні антропологічні поняття до практики міжнародної служби». На думку дослідника, розвиток міжкультурної комунікації почався із концептуальних праць Е. Холла в період його керівництва Інститутом дипломатичної служби США на початку 1950-х років [4]. Одним із

завдань цього закладу було здійснення підготовки спеціалістів до спілкування із представниками інших культур. Саме у праці лінгвіста й антрополога Е. Холла, написаній у співавторстві із Д. Трагером, вперше з'явився термін «міжкультурна комунікація». У своїй монографії «Мова без слів» Е. Холл показав тісний зв'язок комунікації і культури. Поява цієї книги ознаменувала зародження нової дисципліни — міжкультурної комунікації [1].

У цей період встановлюються концептуальні межі міжкультурної комунікації.

Е. Холл подає загальний аналіз взаємозв'язку комунікації та культури, при цьому відбувається 1) зміщення від однокультурного фокусу на бікультурне співставлення; 2) поняття культури з макрорівня може переходити на мікрорівень; 3) встановлюється зв'язок культури з комунікативним процесом; 4) визначається роль культури у впливі на людську поведінку [4].

Ф. Клухон та Ф. Шродбек звернули увагу на культурні відмінності у системах цінностей, які створюють картину світу певної культури, і виокремили п'ять основних орієнтирів: 1) людська природа; 2) взаємозв'язок «людина — природа»; 3) сприйняття часу; 4) діяльність; 5) соціальні відносини [10, 26].

Значний внесок у розвиток наукових знань щодо національних культур зробив голландський соціальний психолог та інженер Г. Хофстеде, котрий опублікував в 1980 р. працю «Наслідки культури». Ідеї Г. Хофстеде базувалися на великому дослідницькому проекті, метою якого було вивчення особливостей національних культур у підрозділах багатонаціональної корпорації ІВМ у 64 країнах. У базі даних нараховувались працівники 72 національних філій компанії, які представляли 38 різних професій і розмовляли 20 мовами. Було поширено понад 116000 анкет, кожна з яких включала більше 100 запитань [10, 27]. Наступні проекти були спрямовані на вивчення студентів (у 23 країнах), еліти (у 19 країнах), пілотів комерційних авіаліній (у 23 країнах) покупців магазинів (у 23 країнах), і менеджерів соціальних служб (у 14 країнах) [8]. Дослідник виокремив чотири виміри, за якими національні культури різняться між собою: 1) індивідуалізм/колективізм; 2) уникнення невпевненості; 3) дистанція влади; 4) маскуліність/фемініність [10, 27].

Ще один голландець Ф. Тромпенаарс провів дослідження, залучивши 15000 менеджерів із 28 країн. Про його результати можна довідатись у книзі «На хвилях культури». Він описує три основні культурні виміри: 1) стосунки між людьми; 2) ставлення до часу; 3) ставлення до оточуючого середовища. Існує ще вісім додаткових категорій. Учений базується на попередніх дослідженнях з метою розширення набору культурних вимірів. Ф. Тромпенаарс значною мірою долучився до того, щоб проблеми міжкультурної комунікації стали відомі широкій громадськості, хоча правильність деяких його знахідок ставилась під сумнів іншими дослідниками, в тому числі Г. Хофстеде [10, 27].

Таким чином, поняття «міжкультурне навчання», «міжкультурна комунікація», «міжкультурне виховання» стають загальноприйнятими від початку 80-х років ХХ ст., коли педагогічна наука основною метою та керівним принципом навчання для всіх навчальних предметів визначила «міжкультурне навчання». Так, у Німеччині ця концепція отримала назву «Auslanderpaedagogik» і спрямована на міжкультурну орієнтацію навчальних предметів. Комунікативна методика переходить на новий етап свого розвитку, пов'язаний з пошуком шляхів взаємопов'язаного комунікативного, соціокультурного і когнітивного розвитку студентів. Цей етап передбачає актуалізацію особистості на основі пізнання «чужої» дійсності і сприймання іншої культури. При цьому основною метою є розвиток у студентів поваги як до іноземної мови, так і до системи цінностей, властивих носіям певної мови, базуючись на принципі рівноцінності культур [5]. Звідси, викладач іноземної мови — це не лише людина, яка розвиває певні навички та вміння, а й посередник між культурами. Його завданням є навчити мові та розвинути вільне від упереджень, терпиме ставлення до іншої культури.

У більшості літературних джерел [7; 11; 13; 16] визначення міжкультурної комунікації здійснюється на основі поєднання ключових складових — комунікації та культури. При цьому визначення культури є багаточисельними. Вважаємо найбільш доречним визначення, взяте із антропології: культура — це спосіб життя групи людей, стереотипні зразки засвоєння поведінки, які передаються із покоління у покоління за допомогою мови та імітації [9, 4]. Отже, культуру творять люди, які проживають на географічно різних територіях, мають різні способи життя — різні звички, цінності і різні способи встановлення взаємних стосунків.

Група авторів на чолі із М. Ванг визначає суттєві риси культури, якими є:

1. Культура — це створена людиною частина середовища;
2. Культура відображає загальноприйняті припущення щодо життя;
3. Культура настільки фундаментальна, що більшість людей не піддають її сумніву;
4. Культура стає очевидною, коли людина стикається із представником іншої країни, який відхиляється від прийнятих культурних норм;
5. Культура передається із покоління у покоління;
6. Навіть у нових ситуаціях люди можуть висувати судження щодо очікуваних реакцій у межах власної культури;
7. Культурні цінності незмінні, а зміна може відбутись лише через численну кількість поколінь;
8. Порушення норм культури мають вплив на емоційну складову;
9. Відносно легко робити узагальнення щодо культурних відмінностей [17, 1–3].

Таким чином, міжкультурна комунікація як галузь наукового дослідження вивчає способи поведінки, спілкування і сприйняття навколишнього світу представниками різних країн та культур. Традиційним можна вважати визначення міжкультурної комунікації Л. Самовар, Р. Портер та Е. МакДаніел [16]: «Міжкультурна комунікація – галузь, що вивчає взаємодію індивідів із різними зразками історично складеної поведінки, взаємодію сторін із різним досвідом, це такий вид комунікації, в якому відправник і адресат належать до різних культур». Фундаментальною у міжкультурній комунікації є ідея, що саме через культуру люди вчаться розмовляти. Міжкультурна комунікація має яскраво виражений прикладний характер. Це не лише наука, але і набір навичок, якими потрібно володіти. Центральним поняттям у сфері прикладної міжкультурної комунікації є міжкультурна сензитивність [6]. Її розвиток в умовах сучасних світових тенденцій, стає важливою складовою професійної придатності фахівця. Результати досліджень міжкультурної комунікації застосовуються до реальних життєвих ситуацій з метою створення культурної синергетики між людьми із різних культур на робочому місці, у освітньому середовищі чи у повсякденному спілкуванні. Для цього розробляються численні міжкультурні тренінги.

Б. Срасов пропонує два основних підходи до проблем міжкультурної комунікації: інструментальний та розуміючий. Перший спрямований на досягнення практичного результату (успішна адаптація індивідуумів у незнайомому середовищі і створення методу навчання ефективній комунікації у певному контексті). Другий дозволяє досліджувати зміни у індивідуумах та культурі загалом, людську здатність розвивати міжкультурну компетентність та формувати таку особистість, яка була б спроможна функціонувати як медіатор між культурами. Цей підхід базується на необхідності зберігати унікальність культур, а також на ідеї їхньої взаємодії. Динамічний характер міжкультурної комунікації передбачає постійний розвиток та вдосконалення якості комунікації, формування позитивного ставлення до відмінностей і взаємне розуміння культур у різних сферах та на різних рівнях [3, 443–444].

Спілкуючись із представником іншої культури, ми наштовхуємось на вплив культурних відмінностей. Намагаючись зрозуміти як люди сприймають світ, їхні цінності та вірування, ми зможемо краще зрозуміти їх та навчимося передчувати потенційні крос-культурні непорозуміння. Вивчення загальнолюдських цінностей та світової культури є одним із основних завдань міжкультурного навчання, що дає можливість глибше усвідомити різноманітність народів, які населяють світ. Культурні відмінності, що визначають приналежність людини до тієї чи іншої групи є найбільш очевидним проявом різноманітності цінностей і точок зору. Ці відмінності відображаються у ставленнях, уподобаннях, стилях життя та поглядах на світ і є продуктом еволюції кожного народу, його пристосування до свого середовища проживання. Розвиток вміння налагоджувати відносини із представниками різних культур передбачає знання основ міжкультурної комунікації: сприймань, вірувань та цінностей певних народів.

Сприймання визначають як «внутрішній процес, за допомогою якого ми відбираємо, організуємо та інтерпретуємо інформацію» із навколишнього світу [14, 8]. Те як кожен з нас сприймає світ є частиною нашого досвіду культури. Ми реагуємо на різні події певним способом, прийнятим у нашій культурі. Таким чином, наші реакції є культурально-детермінованими і впливають на те, як ми спілкуємось з іншими. Одним із прикладів цього

може слугувати сприймання кольорів та асоціації, які існують у різних культур із різними кольорами. Наприклад, білий колір у Західних культурах асоціюється із щастям (народження, інші радісні події), тоді як у Китаї — зі смертю. І навпаки, чорний на Заході асоціюється зі смертю, але має зовсім протилежне значення у Китаї. У США зелений колір використовується для позначення свіжості та здоров'я, але у деяких культурах він асоціюється із небезпечними джунглями —навіть заборонений у певних частинах Індонезії. У США багряний передає малу вартість об'єкту, у той час як у деяких частинах Азії він позначає зовсім протилежне [10, 78].

Вірування — це судження, які ми робимо щодо того, що є правдивим чи ймовірним. Вони як правило стосуються об'єктів чи подій, які мають певні характеристики, які ми вважаємо правдоподібними із доведенням чи без нього [14, 8]. Згідно із твердженням Ф. Прайс [15], більшість із наших вірувань стосується того, як об'єкт функціонує, чому він такий і звідки він походить. Багато із наших вірувань дають пояснення тому, що могло б бути непередбачуваним чи непояснимим, таким як погода, смерть чи роман. Як і сприймання, наші вірування є детерміновані культурним середовищем та досвідом. З дитинства нас навчають, що у нашій культурі є гідним і виправданим. Наші системи вірувань утворюють основу для наших цінностей, що значною мірою визначають, як ми поведимось і ставимось до інших. Так, наприклад, ставлення до минулого, теперішнього та майбутнього відрізняється залежно від культури. У деяких культурах більш важливим вважається минуле, у інших — сучасність, ще інші — орієнтуються на майбутнє. Г. Хофстеде запропонував класифікацію культур на дві групи: із довгостроковою та короткостроковою орієнтацією. Культури з короткостроковою орієнтацією схильні мати такі характеристики: повага до традицій; люди готові витратити надмірно багато грошей, щоб не відставати від своїх сусідів; мала сума заощаджень; люди очікують швидких результатів. Культури із довгостроковою орієнтацією мають такі характеристики: традиції адаптовані до сучасного контексту; люди ощадливі; велика сума заощаджень; наполегливо домагаються результатів, які приходять повільно [12, 173]. Результати дослідження, під час якого людей попросили намалювати три кола, щоб продемонструвати взаємозв'язок між минулим теперішнім та майбутнім, показали, що у США, наприклад, майбутнє є більш важливим для людей, ніж минуле, у той час як у Росії важливість минулого та майбутнього більш збалансована. У багатьох культурах минуле сприймається як все, що позаду, а майбутнє попереду. Але таке сприймання не претендує на повну універсальність, адже на Мадагаскарі, наприклад, минуле сприймається як те, що попереду (ми можемо бачити, що вже відбулось), а майбутнє позаду нас (ми ще не можемо його побачити) [10, 40].

Цінності визначають як «сталі набір вірувань, які керують та спрямовують нашу поведінку» [14, 8]. Вони становлять норми культури і точно визначають, що є хорошим чи поганим, правильним та неправильним, грубим чи ввічливим, відповідним та невідповідним. Коли ми даємо пояснення поведінці, предмету чи події, ми застосовуємо ціннісні судження, що відображають певну культуру. Існують цінності універсальні, які загальновідомі. Для ефективної міжкультурної комунікації важливими є як універсальні цінності, які виходять за межі групових ознак, так і всі ті різноманітні цінності, які визначають групову приналежність і створюють унікальні культури та погляди на світ. Наприклад, англієць, який надає великого значення особистісному простору, може розцінити неввічливим мексиканця, який стоятиме дуже близько. У результаті досліджень було виявлено, що «зона комфорту» у США є приблизно відстанню на витягнуту руку. У Латинській Америці люди звикли спілкуватись на незначній відстані один від одного, на відміну від Великобританії [10, 30].

Іншим прикладом може бути стиль спілкування. Японець, який цінує конформізм, може вважати неадекватним, коли американець висловлює забагато своїх думок. Це пояснюється різними параметрами культурально-обумовлених комунікативних відмінностей, а саме: між висококонтекстними та низькоконтекстними культурами. У стандартному висловлюванні у рамках низькоконтекстної культури (швейцарської, німецької, північноамериканської) інформація, яка потрібна для правильної інтерпретації даного повідомлення, подається у максимально вербалізованому вигляді. Висловлювання у висококонтекстних культурах (Китай, Японія) часто не можуть бути зрозумілими лише на основі мовних знаків. Для їх правильної інтерпретації потрібне знання контексту, при цьому, не вузького, ситуативного, а досить широкого, культурологічного. Ось чому на рівні європейської свідомості японську розмову

часто описують як «гру недомовок», в якій слова, що вимовляються співрозмовником, малозначущі — говориться менше, ніж мається на увазі, у той час як японцям видається, що європейці надто прямі та нетактовні. У висококонтекстних культурах важлива побудова людських відносин, у низькоконтекстних (таких, як США) — спрямованість на досягнення результату та виконання завдань. У висококонтекстних культурах люди починають будувати судження від загального і переходять до часткового, у низькоконтекстних — навпаки починають із часткового і переходять до загального [10, 33–34].

Відносна важливість цінностей у межах кожної культури може також передаватись у прислів'ях, таких, наприклад, як «Час — гроші» (американська), «Зебра не зневажає своїх смужок» (африканська), «Не обов'язково знати людину, достатньо лише сім'ю» (китайська), «Цвях, який виділяється, потрібно забити» (японська). Такі прислів'я передають цінності, що важливі у кожній культурі і можуть допомогти нам краще зрозуміти культурні вірування інших.

Очевидно, що в умовах полікультурного світу міжкультурна комунікація стає невід'ємною складовою педагогічної культури викладача іноземних мов ВНЗ. Вона передбачає культурологічні, етноісторичні знання, розуміння важливості культурного плюралізму, вміння виокремлювати та вносити у зміст навчання ідеї, що відображають культурне багатоманіття світу, а також уміння організувати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур. Викладач повинен допомогти студентам усвідомити, що в сучасному світі важливим є не лише володіння іноземними мовами, а й вміння налагоджувати відносини з представниками різних культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бизикоева Л. С. Межкультурная коммуникация в свете современных лингвистических концепций. — [Електронний ресурс] Режим доступу: 3.11.2008: <<http://www.viu-online.ru/science/publ/bulleten17/page42.html>>
2. Воловикова М. Поликультурное образование как часть педагогической культуры преподавателя. — [Електронний ресурс] Режим доступу: 3.11.2008: <<http://www.relga.rsu.ru/n37/obraz37.htm>>
3. Ерасов Б. С. Социальная культурология: Учебник для студентов высших учебных заведений. — Изд. 3-е, доп. и перераб. — М.: Аспект Пресс, 2000. — 591 с.
4. Мишланова С. Л., Пермькова Т. М. Межкультурная парадигма и перспективы межкультурной коммуникации. — [Електронний ресурс] Режим доступу: 6.11.2008: <http://russcomm.ru/rca_biblio/m/mishlanova-permyakova.doc>.
5. Носачева Е. А. Межкультурное образование как проблема педагогической науки Европейского союза. — [Електронний ресурс] Режим доступу: 6.11.2008: <http://www.docum.cos.ru/portal/dt?last=false&provider=HMAOForPrintChannel&type=article&dbid=ARTICLE_54373>.
6. Прикладной аспект межкультурной коммуникации. — [Електронний ресурс] Режим доступу: 3.11.2008: <<http://www.krugosvet.ru/articles/87/1008757/1008757a4.htm#1008757-L-105>>
7. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. — М.: Слово, 2000. — 259 с.
8. A summary of my ideas about national culture differences. — [Електронний ресурс] Режим доступу: 6.11.2008: <<http://feweb.uvt.nl/center/hofstede/page3.htm>>
9. Barknouw V. Culture and personality. — Chicago: Dorsey, 1963. — 372 p.
10. Gibson Robert International Business Communication. — Oxford University Press, 2000. — 111 p.
11. Gudykunst W. B., Kim Y.Y. Communicating with strangers: an approach to intercultural communication (4th ed.). — Boston: McGraw-Hill, 2003. — 468 p.
12. Hofstede G. Cultures and Organizations. — London: McGraw Hill, 1991. — 279 p.
13. Jandt, F., Intercultural communication: An introduction. — Thousand Oaks: Sage, 1995. — 315 p.
14. Jones A., Quach X. Intercultural Communication for students in the Faculty of Economics and Commerce. — 25 p. — [Електронний ресурс] Режим доступу: 3.11.2008: <http://tlu.com.unimelb.edu.au/pdfs/intercul_comm.pdf>
15. Price F. The naked Australian: the valuable Australian. — Melbourne: Workshop. — 2000. — 200 p.
16. Samovar L., Porter R., McDaniel E. Intercultural communication: A reader. (12th ed.). — Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company, 2008. — 448 p.
17. Turning bricks into jade: Critical incidents for mutual understanding among Chinese and Americans / Wang M.M., Brislin R., Wang W., Williams D., Chao J.H. — Yarmouth, ME: Intercultural Press. — 2000. — 398 p.